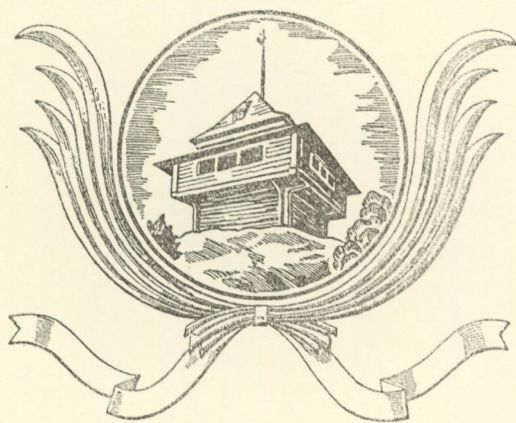

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1935**

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
ÅRSBOK
FATABUREN

1 9 3 5

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag med motiv från stadskvarteret på Skansen är
utfört efter fotografi av fru M. Claréus.

Tryckt hos
Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag
Stockholm 1935

UR NORDISKA MUSEETS PORTRÄTT- GALLERI: CARL BERNHARD WADSTRÖM

av Ellen Hagen

I Royal Academy's utställning i London 1789 deltog den unge svenske målaren Carl Fredrik von Breda med tre porträtt: »A Clergyman», »A Swedish Gentleman instructing a Negro Prince» samt »A foreign Nobleman». Att namnen icke äro i utställningskatalogen angivna kan åtminstone beträffande det sistnämnda porträttet förefalla egendomligt. »A foreign Nobleman» var den allmänt kände svenske ministern von Nolcken, londonbo ända sedan 1763.

Då C. F. von Breda efter sin utbildning i Stockholm i 25-årsåldern för utomlands för vidare studier, ställdes icke färden, som oftast dittills varit fallet söderut, utan till England. Där stannade han i nio år under studier i första hand för den store mästaren i porträttmålning sir Joshua Reynolds. En konsthistoriker under förra århundradet betonar att »von Breda blev icke någon efterhärmarare av Reynolds, men han lärde av honom att bli en temperamentsmålare, som visar oss karaktären, såsom resultatet av utvecklade naturanlag, alltså, icke så mycket statsmannen, hovmannen, affärsmannen eller krigaren, som fastmera människan». Fredrik Sander säger i sitt minnestal över von Breda i Svenska Akademien år 1895, »att av Reynolds lärde von Breda den konsten att inställa porträttet i duken, vilket sannerligen icke är det minsta, samt att därjämte historiera det samma eller att försätta personen i en viss betecknande situation».

Detta har i särskilt hög grad lyckats konstnären beträffande det här återgivna porträttet, bild 1, vilket, som ovan nämnts, kallats »A Swedish Gentleman instructing a Negro Prince», och

som föreställer industrimannen och filantropen, överdirektör Carl Bernhard Wadström med den av honom från slavhandlare friköpte unge fursten av Mezurado. Bilden symboliserar de idéer, för vilkas främjande Wadström ägnade årtionden av osjälvisk strävan, nämligen rättvisa, människokärlek och den vita rasens ansvar. Peter Panah, så hette den mörkhyade ynglingen, son av konungen av Mezurado, som på sin tid fått uppfostran i Liverpool, hade på stammens område blivit stulen av slavjägare och jämte hundratals andra offer för vinstbegäret förts ombord å ett av de många fartyg, som inrättats för slavtransport. Såld först till Västindien, upptäcktes han ombord på en båt, som före färden till Nordamerika lagt till vid kajen i London. Wadström vistades vid denna tid i London och brukade i sällskap med några parlamentsledamöter inspektera dylika fartyg för att konstatera, under vilka ohyggliga förhållanden »den levande lasten» hade att utstå den långa färden över haven, från världsdel till världsdel. Denne unge negerslav var föremål för omtanke och hyllning från de övriga fängslades sida och bar på sitt bröst ett tecken som Wadström igenkände såsom det, som bars av barnen till kungen av Mezurado. Vid det besök på Afrikas kust, som Wadström med sitt resällskap ett år tidigare gjort, hade denne negerhövding visat hjälpsamhet och intresse för deras planer. Han var ivrig att återfå sin son och Wadström glad att kunna friköpa gossen, som dock aldrig återsåg sin moders hydda. Englands fuktiga klimat tålde han icke vid, blev sjuk och dog i Wadströms hem vid Marylebone Street.

På tavlan står han, prydd med armband och halsband av gula pärlor, mot en mörkblå, vid horisonten rödskimrande himmel, bakom honom synas palmer och en halmtäckt hydda, på bordet en karta över Afrika. Wadström i vita skjortärmar, krås, gul- och grönrandig sidenväst, synes undervisa honom i Swedenborgs »Sapientia Angelica de Divina Providentia».

Hos Emanuel Swedenborg hade nog Wadström tidigast funnit uppslag till de tankar, som sökte sig ut över gängse begrepp och som beredde mark för filantropien. Genom alla människors likställighet, »allas brödraskap i Christo» gav Swedenborg den första

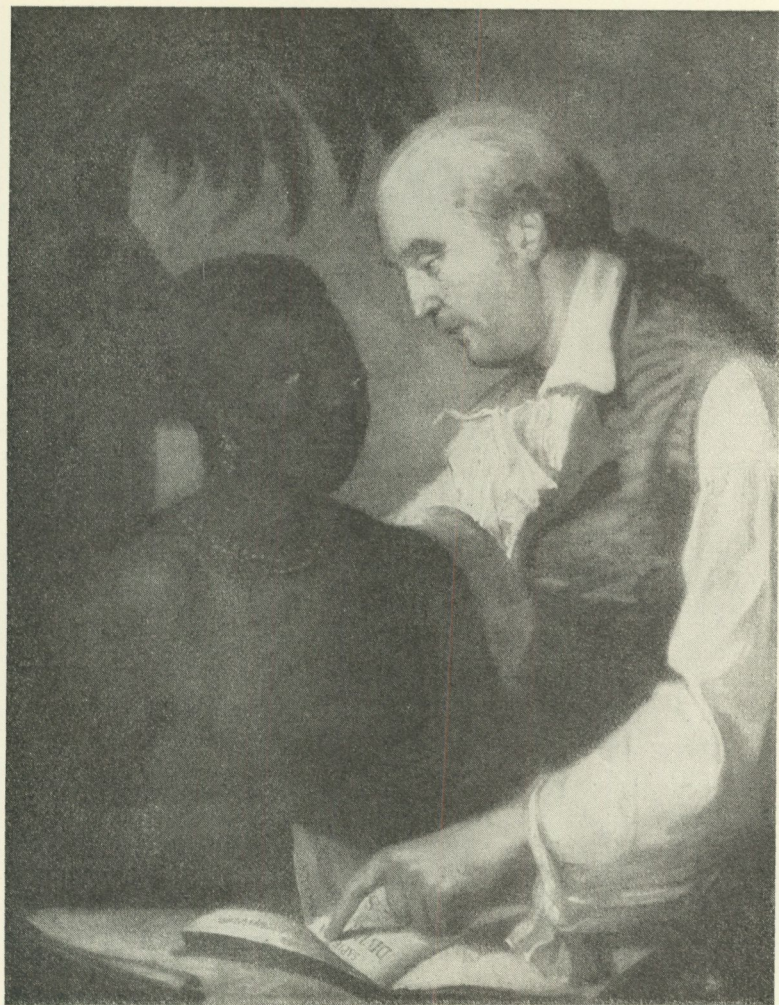

Bild 1. Carl Bernhard Wadström och den friköpte negerprinsen. Oljemålning
av C. F. von Breda. Nordiska museet 61,465.

stöten mot den rådande ekonomiska och sociala samhällsordningen och mot därmed sammanhängande slavrov och slavhandel. Swedenborg var här föregångsman. Ingen hade före honom vågat angripa den institution, utan vilken många länder ansågos icke kunna existera.

Om tanken tidigast var Swedenborgs, så gav svensken Wadström de första praktiska uppslagen till förebyggandet av slavhandel och slavhållande. Hans undersökningar hade ådagalagt att bomull, sockerrör, tobak, indigo och andra eftertraktade handelsvaror voro odlingsbara i Afrika, likaväl som i Västindien och Amerika. Den dag, som den frie afrikanen kunde odla på egen jord, vad han som slav måste framarbeta i andra trakter av världen, kunde kampen mot slaveriet med hopp om seger tagas upp. Men dylika odlingsföretag med fria arbetare kunde endast ske genom tillhjälp av kunniga och om sitt ansvar medvetna kolonister. »Inga tjuvar och inga fördärvade individer skola taga den nya jorden i besittning», utropar Wadström i en av sina skrifter. Hade Afrika erövrats efter denna kloka och rättrådiga princip skulle utvecklingen icke haft så mycket hat, så mycken förbittring och så många misslyckanden att uppvisa. Av Wadströms skrifter må nämnas *Observations on the Slave Trade* (1789) samt *An Essay on Colonisation* (2 dlr 1794—95), vilka översattes till franska och tyska, den förstnämnda även till svenska (av Samuel Ödmann 1791).

Carl Bernhard Wadström var född i Stockholm 1746. Fadern, assessorn C. N. Wadström, flyttade senare med sin familj till Östergötland, där han byggde Marieborgs herrgård ej långt från Norrköping och samlade med tiden betydande domäner under sin kloka och ifråga om jordbruket framsynta ledning. Sonen Carl Bernhard, den tredje i ordningen, ägnade sig efter studier i Uppsala åt bergsbruk och järnförädling och gjorde på Bergskollegii uppdrag i vetenskapligt syfte vidsträckta och riskfyllda resor i många länder. Jernkontoret tilldelade honom sin stora medalj i guld och Kungl. Maj:t överdirektörsfullmakten med värdighet av ledamot i rikets kollegier.

1787 blev vändpunkten i Wadströms liv. Några år tidigare

Bild 2. Bortrövändet av slavar. Ur en serie bilder framställda »from sketches made on the Spot by C. B. Wadström». Denna visar »View taken near Bain on the Coast of Guinea in Affrica. Dedicated to the Feeling Hearts in all Civilized Nations».

hade ett filantropiskt samfund i Norrköping sysselsatt sig med frågan om slaveriet, om kolonisation som medel häremot och om ett »nytt system för en fri stats etablerande». Gustaf III upptog med intresse tanken på en svensk koloni och gav Wadström medel att göra en resa till det föga kända Afrika. Vägen togs över Paris, dit brev medfördes till Ludvig XVI, franska hovet och många av de främste inom vetenskap och konst. Iakttagelserna under dessa sammanträffanden, under vistelsen vid Afrikas kust och resor inåt landet äro livligt skildrade i dagboks brev, som jämte teckningar trycktes i »Archiv för Nyare Resor».

De europiska staternas slavhandlare tävlade med varandra i energi och uppfinningsförmåga då det gällde att för billigaste pris förvärva, med svek locka till sig eller helt brutalt röva infödingar, som till att börja med välvilligt och gästfritt tagit emot långväga främlingar. »Det är ett elände som övergår inbillningskraftens gränser», skriver Wadström, »ingen dag eller natt förgår utan att man hör jämmerropen från några som släpas bort. Ej underligt att de söka göra sitt land så otillgängligt som möjligt och att, då tillfälle gives, utkräva en vild hämnd på enskilda resande vetenskapsmän och på de missionärer som dessa samma vita män sända dem.»

Den svenska expeditionens hemresa ställdes över London. Där befanns den allmänna opinionen och parlamentet i febertillstånd av nya idéer om den färgade mannen som medmänniska, inte endast arbetsslav och handelsvara. Kväkarnas samfund och Cambridge's universitet dela med Sverige äran att ha givit de första lystringsorden i denna kamp för humanitet och människorätt. William Pitt, Fox och Wilberforce framträdde. Wadström som kom med förstahandskunskap från slaveriets jaktmarker blev dem en utomordentlig medhjälpare. Han uppkallades i British Privy Council och fick tala inför parlamentets kommitté. I ett av dess protokoll upptar hans anförande inte mindre än 27 trycksidor. Hans teckningar från scener under de grymma slavjakterna, bild 2, och planritningar över ett slavskepp voro uppsatta i parlamentet under debatterna.

Våldsamt motstånd restes. Halva nationen hade kapital insatta i slavhandelsbolag, som gävo glänsande utdelning. Den ville man inte gå miste om. Människor, vilkas samveten vaknat upp i fasa inför tanken på vad varje bit socker kostat av blod och tårar, blevo nedtystade — till och med från predikstolen — med försäkran om att slaveriet var lika outhärligt som det var urgammalt.

Så gripen som Wadström blivit av sin samtids mest brännande fråga, kunde han icke lämna platsen där han behövdes. Då han trodde sig bli nekad förlängd tjänstledighet från ämbetet, begärde han avsked och hade därmed lämnat en god ställning, vetenskaplig forskning och fosterland, för att bli en främling i främmande land. Hans hustru reste ut för att dela hans arbete och deras vackra hem i London blev en samlingspunkt för den växande kretsen av outtröttligt kämpande abolitionister. Wadström räckte till i vidsträckt grad även för hjälpbehövande landsmän. Thomas Thorild hade 1778 kommit över till England i förhoppning om att vinna författarära och »för att med sig förena alla excellenta huvuden och hjärtan». Han lyckades med intetdera. Två utgivna skrifter gävo ingen framgång, endast förlust. Wadström blev då hans räddare som till slut måste lösa ut honom från bysättningshäktet och förse honom med kläder och pengar för hemresan våren 1790.

Sina sista år ägnade Wadström åt att hos den unga franska republiken, som förkunnat människans rättigheter i alla land, fästa uppmärksamheten på även de färgade rasernas frihetskrav. Han lyckades samla en internationell kongress i Paris 1799 för hithörande frågor. Vid detta tillfälle talade han för sista gången för den idé, som så varmt besjälade honom. Den tyska tidningen »Allgemeine Zeitung» har för febr. 1799 en skildring av mötet och säger: »Wadström, den ärevärdige ädle stiftaren av fristaten vid Sierra Leone, den entusiastiske försvararen av de färgade rasernas människorätt, syntes så svag och nära döden, som om han var kommen till kongressens högtidsdag för att där giva upp andan.» Få dagar därefter slutade han sitt skiftesrika liv, endast femtiotre år gammal. Han fick alltså icke uppleva segrarnas dag. Wilberforce lyckades 1807 få

parlamentet att antaga den s. k. abolitionsakten, som förbjöd engelsmän att idka slavhandel. Men den, liksom Wienkongressens enhälliga beslut 1814, förblev länge endast en lag på papperet.

Porträttet av Wadström och »the Negro Prince» tog von Breda med sig, då han 1796 reste hem till Sverige. Han testamenterade alla sina målningar till en av sina söner. På obekant sätt har vårt porträtt därefter kommit i Christoffer Eichhorns ägo, och på auktionen efter den sistnämnde inköptes det av Nordiska museet, där det numera hänger i en av 1700-talsinteriörerna.

Efter von Bredas tavla gjorde W. Pyott, London, 1792 en gravyr med titeln: »The Benevolent Effects of Abolishing Slavery, or the Planter instructing his Negro.» Dessutom finnas följande reproduktioner: »C. B. Wadström unterrichtet einen Negerprinzen», D. Berger sculp. 1809 samt C. B. Wadström, stentryck, Göthström & Magnusson 1832. Som vittnesbörd om hur aktuella både antislaverifrågan och dess förkämpe voro i London kan i detta sammanhang omnämnas att på Royal Academy's utställning 1790 hade Elias Martin en mycket uppmärksammas bild av »The kidnapping of the Negros as described by Mr Wadström».

Skalden C. A. Nicander ägnade 1827 Wadström en högstämd och i målande färger hållen hyllningsdikt och på Svenska Akademiens högtidsdag 1861 framförde Bernhard von Beskow en av varm känsla buren minnesteckning över Wadström. Akademien hade låtit prägla sin guldmedalj över denne. På ena sidan ser man hans bild, på andra sidan en slav med lösta bojar läsande ur en bok vid den uppgående solens strålar. Omskriften, hämtad ur Ovidius, lyder: »Libertas meritis est mihi facta tuis», det är »Genom din förtjänst bereddes mig friheten». Nederst läses: »Juris humani ardens defensor ob. MDCCXCIX» — »brinnande i försvaret för människorätten dog han 1799».